

מפעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס ו'ד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישו שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגדרי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלהן ערך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

יום א' ד' שבט-שבת י' שבט תשפ"ה

העלון מוקדש לעילוי נשמת: הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל ומרת הדרה בת שמוחה ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

מסכת סנהדרין מ"ז-נ"א

בס"ד שבוע פרשת בשלה

העלון מוקדש לעילוי נשמת: ר' אליהו בן חנה ז"ל ומרת אסתר בת מרים ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

ליהודים הירעה אורה ושפחה וששון ויקר

פורים שפחה לכלל הלוצידים ולכל בירתי ישראל

דף פ"א ע"ב - פ"ב ע"א

מביאין אותו לבית דין אלא פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפציעין את מוחו בגזירין. והרמב"ם הביא להלכה את כל הנ"ל, וז"ל [הלכות סנהדרין פרק י"ה הלכה ו']. הגונב כלי שרת מן המקדש והמקלל בקוסם והבועל ארמית אין בית דין נזקקין להן, אלא הקנאין פוגעין בהן וכל שהורגן זכה, וכן כהן ששמש בטומאה לא היו אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין אלא פרחי כהונה היו מוציאין אותו חוץ לעזרה ופוצעין את מוחו בגזירין. ע"כ.

הגונב את הקסוה, והמקלל בקוסם, והבועל ארמית קנאין פוגעין בו.

[דף פ"ב ע"א] לא פגעו בו קנאין מהו וכו' ובעל בת אל נכר זה הבא על הנכרית וכו' יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער וענה אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמים, ועונה בתלמידים וכו'.

ובבועל ארמית כתב הרמב"ם [הלכות איסורי ביאה פרק י"ב הלכה ד'], כל הבועל גויה בין דרך חתנות בין דרך זנות, אם בעלה בפרהסיא, והוא שיבעול לעיני עשרה מישראל או יתר, אם פגעו בו קנאין והרגוהו הרי אלו משובחין וזריזין, ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, ראייה לדבר זה מעשה פנחס בזמרי. והראב"ד כתב דהקנאים צריכים להתרות בו, עיי"ש, ואם לא אינם משובחים וזריזים.

אמר רב חסדא הבא לימלך אין מורין לו. איתמר נמי, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן הבא לימלך אין מורין לו. ולא עוד אלא, שאם פירש זמרי והרגו פנחס נהרג עליו. נהפך זמרי והרגו לפנחס אין נהרג עליו, שהרי רודף הוא.

[הלכה ה'] ואין הקנאי רשאי לפגוע בהן אלא בשעת מעשה כזמרי, שנאמר ואת האשה אל קבתה, אבל אם פירש אין הורגין אותו, ואם הרגו נהרג עליו, ואם בא הקנאי ליטול רשות מב"ד להרגו אין מורין לו ואף על פי שהוא בשעת מעשה, ולא עוד אלא אם בא הקנאי להרוג את

ובגמרא [פ"ב ע"א] מבואר שדין זה של בועל ארמית קנאים פוגעים הוא הלכה למשה מסיני, ולפי זה אף הגונב את הקסוה היא הלכה למשה מסיני, ומבואר לקמן כמה וכמה פרטים בהלכות בועל ארמית, וצריך לומר שכל הפרטים הם הלכה למשה מסיני, ולא נתבארו הפרטים בגונב את הקסוה, וכן לא נתבארו הפרטים במפורש בסיפא של המשנה, כהן ששמש בטומאה אין אחיו הכהנים

כולל ומכון ראש פינה:

הבוועל ונשמט הבועל והרג הקנאי כדי להציל עצמו מידו אין הבועל נהרג עליו, והבא על בת גר תושב אין הקנאין פוגעים בו אבל מכין אותו מכת מרדות. ע"כ.

ובגונב את הקסוה לא התבאר אם הוא רק בשעת מעשה או אף לאחר מכן, וכן המקלל בקוסם האם הוא דוקא בנוסח הזה, אן שהוא בכל נוסח קללה, וכן בכהן ששימש בטומאה שמפצעים מוחו בגזירין לא התפרש אם הוא רק בשעת מעשה או אף אחר כך, ועוד האם ההלכה היא דוקא לפצע את מוחו בגזירין הוא או שהוא גם בשאר מיתות וכו'.

ורבינו יהונתן מלוניל [על ה"ף] כתב, הגונב את הקשות, מפרש בגמרא מאי קשות, כלי שרת מלשון [במדבר ד'] קשות הנסך, והם קנים שמעמידים תחת לחם הפנים כדי שלא יתעפש הלחם שיבא הרוח ביניהם, ואם על הקנים ענוש מיתה בידי קנאים קל וחומר על שאר כלי שרת שהם מעולים ודמיהם יקרים, והמקלל בקוסם, דדמי למברך את השם, ומי שיודע את רוע מחשבתו ומקדים עליו להרגו זכה לשם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל, וכ"ש אם שומע מפיו שמברך בכינוי.

ובענין כהן ששימש בטומאה וכו' כתב, דתנן במתניתין ואלו שבמיתה כהן ששימש בטומאה וטמא ששימש, וכיון דמיחייב כרת בידי שמים מדמינן ליה לבא על ארמית, דכתיב ביה [מלאכי ב'] יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה, כלומר ערירי ימות, ודומה לגונב את הקשות דכתיב ביה [במדבר ד'] ולא ימותו, כי היכי דהתם קנאין פוגעין בו הכא נמי קנאין פוגעין בו, וכי היכי דבועל ארמית אין קנאין רשאין לפגוע בו אלא בעוד שעוסק בעבירה אבל אם פירש לא, הכא נמי בטמא ששימש קנאין פוגעין בו בעוד שמצאוהו משמש ונוטלין עבודה מידו ופוצעין את מוחו, אבל יצא מבית המקדש שוב אין רשאין לפגוע בו אלא מניחין אותו בידי שמים.

והמאירי כתב, ואמר הגונב את הקסוה פי' בגמ' כלי שרת מלשון קשות הנסך, ומפני שהוא קרוב לגנבו שהוא כעין שבט קצר תפש בו את הענין והוא הדין לאחרים ואין בזה לאו מיוחד שהרי אין להם בעלים וכו', וכן המקלל את השם בקוסם ר"ל בע"ז או בעובדיה לדעת קצת המפרשים כן בקוסם אלא שלא יראה כן וכן הבועל ארמית אין בית דין נזקקין באלו אלא קנאין ר"ל בחורים נכבדים המקנאים בקנאתו של הקדוש ברוך הוא פוגעין בהם ופגיעתן זכות להם ואין צריכין להתרות:

נמצינו למדים מדברי רבינו יהונתן שכל ההלכות האלו כולן הן בגדר של קנאים פוגעים בו, וכולם הם דוקא בשעת מעשה, שאז אמרינן כי ייחס לבבו של הקנאי, ולא אחר כך, ולפי זה גם שאר פרטי ההלכות האמורים בבועל אמורים גם כאן, דאם בא להמלך וכו' לא אמורים לו ללכת ולהרוג, וכן שאר פרטים שיבוארו לקמן, וגם

שאם הפסיק את ההקרבה וכו' א אפשר להורגו וכו'. וצריך לומר שמה ששינה בכהן ששימש בטומאה וכתב שפרחי כהונה מפצעים את מוחו בגזירין, אורחא דמילתא נקט, דהואיל ואין פוגעים בו אלא בשעת מעשה, ואי אפשר להורגו בעזרה מפני הטומאה, והורגים אותו מיד מחוץ לעזרה, ושם אין כלי זיין מצויין, ובכלי מתכת השייכים למקדש אי אפשר להורגו אם מפני מעילה ואם מפני הטומאה, ורק בגזירי עצים הנמצאים שם אפשר להורגו, אבל אה"נ, כמו שבשאר דברים שקנאין פוגעים בו לא מצאנו שהוא דוקא במיתה מסוימת ובאופן מסוים, הוא הדין לכאן.

ועוד למדנו מדברי רבינו יהונתן דהני מילי לאו דוקא, אלא לרבנותא אמרום, וקל וחומר לשאר כלי שרת, וקל וחומר למקלל בכינוי ולא שם בשם שחייב סקילה. מיהו הוא לכאורה תימה גדולה, דהא בבועל ארמית בעינן כעין מעשה זמרי, דהיינו שיהרגהו בשעת בעילה ממש, וזה שייך במקלל, שתיכף בשעת קללתו יהרגהו, אבל במשמש בטומאה הרי אין הורגים אותו בעזרה, והוא כבר אחר מעשה.

והמאירי כתב גם כן, יראה שאף גונב את הקסוה ומקלל בקסמו אין קנאין פוגעין בהם אלא בשעת חמום, וכן יראה שאין מורין בהם אם באו הקנאים לישאל, אבל פרהסיא נראה שאינה צריכה בהם ובלבד שהיו שם עדים וכן יראה שאם נהפך זה והרג את הקנאי נהרג, ואין הדבר ברור בידי:

והערך לנר דייק דגם דעת רש"י כן, דבכולהו בעינן בשעת מעשה דוקא, וכתב דדעת הרמב"ם ושאר הפוסקים אינו כן, אלא דוקא בבועל ארמית בעינן כן. ועוד הקשה איך שייך באחריתא בשעת מעשה, דקודם שהגביה את הקסוה אשר ע"י זה נעשית שלו וקנאה בהגבהה עדיין לא גנב, ולאחר שהגביה כבר הוא לאחר מעשה, וכן במקלל בקוסם דאי אפשר לכוון אותו רגע דוקא שעובר. ועל כהן ששימש בטומאה לא קשה לו כי ההבנה הפשוטה היא דאינו מדין קנאים פוגעים בו אלא דין בפני עצמו, דלא כרבינו יהונתן.

ונחזור לדברי רבינו יהונתן, שכתב שיסוד דין זה דקנאים פוגעים במשמש בטומאה הוא מחמת שחייב כרת בידי שמים, כמו בועל ארמית, וממילא דינם אותו דין [והרי זה מעין מה שאמרנו לעיל לענין כיפה דהוי מתיר עצמו למיתה]. ולכאורה הכונה שנלמד זה מזה, ואם כן מדוע לא נאמר כן בכל חייבי כריתות. ועוד דהואיל והוי הלכה למשה מסיני, איך אפשר ללמוד בהלכה למשה מסיני מדבר אחד על אחר.

וצריך לומר בהבנת דבר זה, והוא יסוד בכל ענין זה של קנאים פוגעים בו, שלא נאמרה הלכה זו רק בדבר שהוא חילול הקודש, דהאוכל חלב או דם או פיגול או בא על אחותו וכל כיו"ב, הוי סתם עבירה שאמנם

פגמה גדול וענשה מרובה, אבל לא הוי חילול הקודש, מה שאין כן בכל אלו, דגם הבועל ארמית אומר הכתוב עליו בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר. ועל זה ניתנה ההלכה למשה מסיני, והם ידעו מה נקרא חילול הקודש ומה לא, ולכן אמרו דדוקא בפרהסיא וכו' הוי חילול וקנאים פוגעים בו, מה שאין כן בצינעא וכו'.

עוד צריך לעיין במאמר הנ"ל, האם הכונה שהבועל חייב מיתה באותה שעה, רק לא נמסר דינו לבית דין אלא לקנאים, או שנאמר שהקנאים במקום בית דין הם עומדים, או שבאמת אינו נחשב חייב מיתה, רק אם פגעו בו קנאים הם פטורים עליו, ונפקא מינה בכל זה לענין אם שיבר את הכלים בשעת בעילה אם הוא פטור מדין מתחייב בנפשו. ובאמת מכל מהלך הגמרא ולשון המשנה משמע שהוא דין לכתחילה, ולא דין פטור. וכבן הוא לשון הרמב"ם שהבאנו, אם פגעו בו קנאין והרגוהו הרי אלו משובחין וזריזין, וכן לשון הטור [אבן העזר סימן ט"ז] קנאים פוגעים בו, פירוש הממהר וזריז להורגו ה"ז משובח. אמנם הרמב"ם בפירוש המשניות כתב, ואם ישאל לנו הקנאי אם יפגע בו אם לא, ואפילו הוא בשעת מעשה אין מורין לו, ואם פשט ידו והרגו אין עליו עונש וכו', וכן כתב הרא"ש [סימן ד'] שאין מצוה להורגו אלא רשות בעלמא, וכן כתב היד רמ"ה, וכן משמע מהירושלמי, ולפי זה לשון פוגעים בו אינו לשון מצוה, אלא הרי הוא כאזהרה לבעל, דע לך שקנאים מותר להם לפגוע בך. יהיה אשר יהיה, בין אם נאמר דהוי מצוה ובין אם נאמר שהוא רשות הוי לכאורה חיוב מיתה על הבועל, דהרי גם הבא במחתרת רשות להרגו והוי חייב מיתה, אבל אם הוא רק לשון פטור כלשון הרמב"ם אפשר דלא הוי חייב מיתה.

ובמה שאמרו קנאים פוגעים בו, יש לברר שני דברים, מי הם הקנאים, והאם דוקא הם יכולים לפגוע בו, או שהוא אורחא דמילתא, שמי ייחם לבבו, רק קנאי, אבל באמת מיתתו בכל אדם אפילו אינו קנאי. ועוד צריך לדעת מה פירוש פוגעים בו, האם הוא מצוה לכתחילה או שהוא רשות, או שמא הוא פטור.

ורש"י פירש קנאין פוגעין בו, בני אדם כשרין המתקנאין קנאתו של מקום פוגעין בו בשעה שרואין את המעשה וכו', ובעבודה זרה [ל"ז ע"ב] פירש רש"י, קנאים, בני אדם המקנאין קנאתו של מקום לנקום נקמותיו. והמאירי שהבאנו לעיל כתב, אין בית דין נזקקין באלו אלא קנאין, ר"ל בחורים נכבדים המקנאים בקנאתו של הקדוש ברוך הוא פוגעין בהם ופגיעתן זכות להם ואין צריכין להתרות. וצריך להבין את דברי המאירי, דמה ענין בחורים לקנאים, דאין הקנאות תלויה בשיבה ושחרות, וראיה לדבר מתתיהו כהן גדול שיצא בראש בניו להלחם ביונים אף שהיה זקן.

ונביא כאן מדברי התורת חיים שהאריך בזה, ונביא את עיקרי דבריו, נראה דהיינו הא דכתיב פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם, רש"י ז"ל פירש בקנאו את קנאתי בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף. וקשה כיון דלא השיב חמתו יתברך בקצפו אשר קצף כי אם בנקמתו אשר נקם, הוה ליה למיכתב בנקמו את נקמתי, דבקנאו את קנאתי משמע שהשיב חמתו יתברך בקצפו, דקנאה לשון קצף הוא. ונראה דודאי ע"י קצפו ורגזנותו של פנחס שהיה מתחרה כשראה המעשה הרע ההוא ועבר עליו רוח קנאה, השיב את חמתו יתברך, שעל ידי כן הרגם מיד בשעת רוגזו כשראה את חילול השם קודם שפירש, שאילו פירש לא היה בידו להרגו, נמצא שע"י קצפו השיב את חמתו, לפי שאין טבעו של אדם לעשות רציחה בשעה שדעתו שפוי בלא רוגז וכ"ש להרגו נשיא ובת מלך, א"כ אלמלא קצפו של פנחס שהרגו מיד בשעת רוגזו קודם שפירש לא השיב חמתו, דאחר שפירש היה אסור להרגו. ונראה דלכך כתיב וירא פינחס, שעל ידי שראה המעשה הרע עבר עליו רוח קנאה וקצף. ושמא לכך נקט הבועל גויה קנאין פוגעין בו, קנאין לשון רגזנין, כלומר אותן שטבען לקנא קנאת ה' צבאות ולקצוף את קצפו בשעה שהן רואין מעשה רע, פוגעין בו לשון פגיעה שייך מי שהורג מיד, אבל מי שאין טבעו כך לא, לכך קאמר קנאין פוגעין בו דדוקא בעת רוגזתו וקנאתו של מקום בשעה שרואין המעשה פוגעין בו. ע"כ הנצרך לענייננו, עיי"ש שהאריך בדברים נפלאים.

ובזה נבין את לשון המשנה דלעיל דכהן ששימש בטומאה פרחי כהונה מפצעין וכו', דנקט פרחי כהונה שהם הכהנים הצעירים, שרתיחת הדם מצויה בהם יותר מצוי בהם שיבואו וינקמו נקמתו של מקום. אבל באמת ודאי אינו דין בצעירים דוקא.

ועיין בשו"ת אגרות משה [אה"ע ח"א סימן ל"ח]. שכתב דמשמע דלא הותרה הריגתו של הבועל הנ"ל אלא לקנאים, ואם הרגו מי שאינו קנאי, אלא הרגו מחמת כונה אחרת, הרי הוא רוצח, רק שאין הבית דין יכולים להרגו שמא קנאי הוא, ומכל מקום מי שידוע בלבו שאינו קנאי אסור להרגו כנ"ל.

והנה לקמן [עמוד ב'] אמרו, התחילו שבטים מבזין אותם ראיתם בן פוטי זה, שפיטם אבי אמו עגלים לעבודה זרה, והרג נשיא שבט מישראל. בא הכתוב ויחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. וצריך להבין מה ענין זה לזה, וכי בגלל שיתרו פיטם עגלים לעבודה זרה לא יכול בן בננו לעשות מעשה קנאות. אלא שהשבטים חשדו שמעשה פנחס לא היה מחמת קנאות, דמי יאמר זכיתי לבי וקנאי אני, שהרי אנו רואים שמכל המליונים שהיו שם לא היה אף קנאי חוץ מפנחס, נמצא שזו מידה נדירה, וכמו שכותב המסילת ישרים במהות הקנאות, דז"ל [פי"ט],

ל"ו ובשורת אמרי אש סימן י"ד] שהוא כרת מן התורה מהלכה למשה מסיני, ודבר זה נתגלה לנו בקבלה, כמו כמה הלכות שלמדנו מדברי יחזקאל דהו גילוי מילתא על דין התורה.

ובזה יבואר מה ששאלנו בתחילת דברינו, דמי הגיד לו שיש עונש בדבר, דהיה פשיטא לו ממה שקנאים פוגעים בו, דהיינו דהוי חייב מיתה, שודאי שיש לו חיוב מיתה בידי שמים, רק לא ידע את גדרו, וזה מה ששאל הוא את רב.

ומה שיש לדקדק בזה, דמלשון הגמרא שהביאו הפוסקים הנ"ל מבואר לכאורה שהעונש הוא שלא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים, והוא אינו הכרת המפורש בתורה. וצריך לומר שבאמת יש בכתוב תרי עונשי, אחד כלשון המקרא יכרת ה', שהוא לשון כרת, ועוד אומר הכתוב ולא יהיה לו ער ועונה וכו', בוא"ו התוספת, דחויז מזה לא יהיה לו ער ועונה וכו'. ובאמת מצאנו לשון זו על עוד עבירות, במסכת שבת [נ"ה ע"ב] איתא עונש זה על ביאת אשת איש, וכן מצאנו בירושלמי [שבת פ"ג ה"ז] לענין מניח נר מאחורי הדלת בשבת, עיי"ש, אם כן מוכח שהוא עונש בפני עצמו על דברים שהם בגדר חילול קודש, אם שבת ואם קדושת הזיווג והייחוס, ומוסיף על הכרת. ובה היה מיושב מה שהקשו שמי שאינו תלמיד חכם ולא כהן אם יחטא באלה לא פירש ענשו. אלא פשוט כנ"ל דעליה פשטיה דקרא דקאמר יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה שימות בלא ולד, ורק לתלמיד חכם וכהן עושה דרשות אלו:

וכן משמע גם בסמ"ג [חלק לא תעשה מצוה קי"ב] שכתב, והרי שלח הקב"ה ביד נביאיו שעונשו בכרת חמור יותר מכרתה של תורה שנאמר בנבואת מלאכי (ב, יא) בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה את קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צ-באות ודרשו רבותינו במסכת סנהדרין אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צ-באות וכו' והארכת בדברות כאלו בגלות ירושלם אשר בספרד והוציאו נשים נכריות רבות בשנת תתקצ"ו לפרט שבח לאדון הכל. ע"כ. דמה שכתב יותר וכו' משמע שהוא מוסיף על הכרת של תורה.

אמנם יש באחרונים דס"ל דלא הוי כרת גמור, דכך כתב האחיעזר [ה"ג סימן כ"ה] דהוא כרת מדברי קבלה, ובעצי ארזים [סימן ט"ז ס"ק ו'] כתב דהוא חיוב כרת מדבריהם. ולכאורה כדבריהם הוא במסכת דרך ארץ רבה [פרק ראשון], אם היה ישראל וחלל עצמו וזרעו בעובדת כוכבים לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם היה כהן לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות. ע"כ. הרי שלא הזכיר כלל את הכרת. אמנם באמת אין ראייה כלל משם, דהרי אין עניינה של מסכת זו למנות את עונשיו של עבריין

ונדבר עתה מענין האהבה, וענפיה הם ג', השמחה, הדביקות, והקנאה וכו', הענף הג' הוא הקנאה, שיהיה האדם מקנא לשם קדשו, שונא את משנאיו ומשתדל להכניעם כמה שיוכל, כדי שתהיה עבודתו ית' נעשית וכבודו מתרבה, והוא מ"ש דוד ע"ה (תהלים קל"ט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים וגו'. ואלהו אמר (מלכים א' י"ט) קנא קנאתי לה' צבאות וגו', וכבר ראינו למה זכה בעבור קנאתו לאלהיו, כמאמר הכתוב (במדבר כ"ה): תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל וכו'. ע"כ. וטענו השבטים שמה שהתעורר רק הוא להרוג את זמרי היה מחמת טבע הרציחה שירש מסבו שהיה כומר לעבודה זרה, ואין בו מידת ישראל רחמנים וכו', ולא מחמת קנאות שבו, ואם כן הרי הוא רוצח, ולכן בא הכתוב לייחסו לאהרון הכהן דוקא, לומר שהרי הוא כסבו, אוהב שלום ורודף שלום וכו' ואוהבים של ישראל באמת, ולכן נתן לו ברית שלום. לא פגעו בו קנאין מהו וכו' יכרת ה' לאיש אשר יעשנה וכו'.

לכאורה קשה השאלה לא פגעו בו קנאין וכו', ופירש רש"י דמה עונש יש בדבר, דמי הגיד לו שיש עונש בדבר חויז מפגיעת קנאים. ועוד צריך להבין גדרו של כרת זה, דכרת מן התורה הרי הוא שמת בלא זרע ובקיצור שנים. ולקמן [ע"ב] מבואר בגמרא דדינו ככרת גמור ולכן נחשב כחייב מיתה כלפי שמיא, והרמב"ם כתב [הלכות איסורי ביאה פרק י"ב הלכה ו'] לא פגעו בו קנאים ולא הלקוהו ב"ד הרי עונשו מפורש בדברי קבלה שהוא בכרת שנאמר כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה, אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו מגיש מנחה לה' צ-באות, הנה למדת שהבועל גויה כאילו נתחתן לעכו"ם שנאמר ובעל בת אל נכר ונקרא מחלל קדש ה'. ע"כ. וגם מלשונו מבואר דהוא כרת גמור, דלא כתב דעונשו כרת מדברי קבלה, אלא כתב דעונשו מפורש בקבלה דהוא כרת. ויותר מפורש בספר המצוות [ל"ה נ"ב] וז"ל, לא עשה זה בפרהסיא או שפירש ולא פגעו בו קנאין הנה הוא מחוייב כרת, אבל לא התבאר זה הכרת בתורה וכו', והתבאר שהוא בכרת מאמרו כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה, אמרו מכלל שהוא בכרת וכו'. וכן בפירוש המשניות וז"ל, אף על פי שלא נזכר בתורה ולא מנה זה בכלל הכריתות קבלה היא ונתבאר במקרא ובעל בת אל נכר יכרת ה' לאיש אשר יעשנה וגו'.

וכן כתב הר"ן [על הר"ף יומא ג' ע"ב], ולא הוי בכלל גלוי עריות אלא אשת איש דישאל, אי נמי ישראל הבא על בת עובדי כוכבים דחייבי מיתות הוא דהא קנאין פוגעין בו ומחייבי כריתות נמי קא השיב דאדכרה רב לגמריה יכרת ה' לאיש אשר יעשנה וכו'. וכן הלשון בעוד ראשונים, וכן כתבו באחרונים [שו"ת מהר"ם שיק אהע"ז סימן

זה, דהרי עוסקת היא במידות והנהגות ישרות, אלא באה להראות את גודל פגמו, דגם זה שייך למידות ודומיהן, דזה הולך אחרי תאוותו בדבר שנראה לו קל, שהרי אינו מפורש בתורה, ועוד מורה לעצמו היתר בפלפולי הבל, שכיון שתקפו יצרו עדיף לבוא על הגויה שאין בה מן התורה איסור נדה ואשת איש מלבוא על הישראלית וכו', ועוד יש שוטים ובעלי תאוות שבזמן שנשותיהן אסורות מחמת נידות או מחמת לידה וכו' הולכים הם לגויות וכו' בתירוץ שלא יכשל וכו', וכבר הרמב"ם כתב [הלכות איסורי ביאה פרק י"ב הלכה ז'], עון זה אף על פי שאין בו מיתת ב"ד אל יהי קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו, שהבן מן הערוה בנו הוא לכל דבר ובכלל ישראל נחשב אף על פי שהוא ממזר והבן מן הגויה אינו בנו שנאמר כי יסיר את בנך מאחרי מסיר אותו מלהיות אחרי ה'. [הלכה ה'] ודבר זה גורם להדבק בעכו"ם שהבדילנו הקדוש ברוך הוא מהם ולשוב מאחרי ה' ולמעול בו. ע"כ.

וכבר מצאנו בימי עזרא ובזמן גלות בכל שהיו ראשי העם נשואים לגויות, ולא זו אף זו אלא שהוציאו את נשותיהם הישראליות שהתכערו מחמת הדרך ונשאו גויות, כדאיתא בספרא [פרשת אחרי מות פרק י"ג פסקא ג'] רבי אומר גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהן בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי הגזור עליכם. וכן מצינו שניתקו בעריות שנאמר וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו וגו'. וכן מלאכי אומר להם וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה. אמר להם אין זו תחלה לכם כבר בכיתם בימי משה. אמרו לו ולא אחד עשה ושאר רוח לו לא מי שברא את ישראל הוא ברא את האומות. אמר להם ומה האחד מבקש זרע אלהים. ענו כלם ואמרו יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאחלי יעקב לא יהיה לו לא ער בחכמים ולא עונה בתלמידים. ואם היה כהן ומגיש מנחה לה'. וכן הוא אומר ומבני יודע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני. ע"כ. הרי שהיו פרוצים בזה, והיו להם סברות עקומות לתרץ את תאוותיהם, כגון חביב כל אדם שנברא בצלם וכו' וכו', ולכן האריך במסכת דרך ארץ להאריך בגנות פגמו של עברייני זה, ולא הזכיר כרת כלל, כמו שגם בתורת כהנים לא הזכיר רק לא לא יהיה לו ער ועונה וכו', וכבר הבאנו לעיל מהסמ"ג שהעיד על זמנו שבזכות דרשתו בענין הוציאו רבים נשותיהם הנכריות בסוף האלף החמישי, וכבר עזרא מכנה את הענין מעל הגולה, בגידת הגולה, ודי בזה למבין.

אמר רבי חייא בר אבויא כל הבא על הנכרית כאילו מתחתן בעבודה זרה, דכתיב ובעל בת אל נכר וכי בת יש לו לאל נכר אלא זה הבא על הנכרית.

והזכיר הרמב"ם מאמר זה בדבריו [הלכות איסורי ביאה פרק י"ב הלכה ו'], לא פגעו בו קנאים ולא הלקוהו ב"ד הרי עונשו מפורש בדברי קבלה שהוא בכרת שנאמר כי חלל יהודה

קדש י"י אשר אהב ובעל בת אל נכר יכרת י"י לאיש אשר יעשנה ער ועונה, אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו מגיש מנחה לי"י צבאות, הנה למדת שהבועל גויה כאילו נתחתן לעכו"ם שנאמר ובעל בת אל נכר ונקרא מחלל קדש ה'. ע"כ. אמנם בפירוש המשניות נראה שהרמב"ם נקט ממימרא זו נפקא מינה להלכה, דז"ל, ובעל ארמית, הוא שיבעול בת עובדי עבודה זרה בפרהסיא בעשרה ישראל או יותר, ובשעת מעשה דוקא כמעשה פינחס, אבל אחר שפירש, או שלא היה בקהל מישראל, או שלא היתה עובדת עבודה זרה, אסור להרגו. אבל הוא מחוייב כרת על בת עובד עבודה זרה ואף על פי שלא נזכר בתורה ולא נמנה מכלל הכרתות, אלא שהוא קבלה. ונתפרש במקרא במה שנאמר ובעל בת אל נכר יכרת ה' לאיש אשר יעשנה וכו'. ע"כ. הרי שתלה הלכה בזו בעובדת עבודה זרה, אבל אם לא היתה עובדת עבודה זרה אין בה דין זה. ובמשנה תורה [הלכות איסורי ביאה פרק י"ב הלכה ה'] כתב הרמב"ם, והבא על בת גר תושב אין הקנאין פוגעים בו אבל מכין אותו מכת מרדות. ע"כ. ואפשר שהכל הולך למקום אחד, דרק גר תושב שקיבל קבלה גמורה בפני בית דין שלא לעבוד עבודה זרה הוא הנקרא שאינו עובד עבודה זרה, אבל באמת אינו מסתבר כל כך.

והנה בפשטות כרת זה הוא רק באופן שהיו הקנאין יכולים להרגו, דהיינו בפרהסיא וכו', נמצא שהבא על הגויה בצנעא אין בו כרת זה. וכן מדויק ברמב"ם, וכן הוא בראשונים. אמנם מדוייק בספר המצוות דדעת הרמב"ם דאם בא על גויה דרך חתנות בצניעא חייב כרת. וכן הר"ן כתב דהכרת האמור בקבלה כמו כן אינו אלא בפרהסיא, שאם היה הכרת אף בצנעא למה הוצרך ב"ד של חשמונאי לגזור על הגויה הרי יש בו כרת. אלא שכתב דמ"מ יש לתמוה מה ענין לחלק הכרת בין צנעא לפרהסיא, וכתב דאפשר שהכרת הוא מפני חלול השם וחלול ליתיה אלא בפרהסיא. אמנם כתב עוד דאפשר לומר שכמו כן יש כרת בצנעא כמו בפרהסיא, אלא שמפני שבדיני אדם אין עושין לו כלום מאחר שהקנאין אין פוגעין בו אלא בפרהסיא גורו ב"ד של חשמונאי שיהו מלקין אותו ד' מלקיות משום נשג"א כדי להרחיק האדם מהעבירה, שיש בני אדם רשעים שאין עומדים בעצמן בשביל כרת המסור לשמים ובשביל המלקיות יתרחקו מן האיסור. ולכאורה ראייה לסברא זו מהא דמצאנו בסוף פרקה ראשון דקידושין באמוראים גבורי כח עושי דברו שתבעתם מטרוניתא והם בפשטות מסרו את הנפש על זה, ואם אין כרת הרי אינו בכלל גילוי עריות שצריך למסור הנפש אף בצניעא, וצ"ע. ועיין עוד לקמן בענין גזירת בית חשמונאי.

ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים זה משכב זכור.

הקשה הבן יהודיע, והלא עבודה זרה נקראת תועבה בכל מקום בתורה, ומנא לן לפרש על משכב זכור. ונ"ל דכיון

דרישא דקרא דקאמר בגדה יהודה מפרש על ע"ז, א"כ ודאי מ"ש תועבה הוא על עון אחר דנקרא תועבה, ואע"ג דבעריות קאמר לא תעשו מכל התועבות האלה [ויקרא י"ח כ"ו], מכל מקום לא נקרא בשם תועבה אלא משכב זכור. אך קשה דהוה ליה לפרש תועבה על אכילת דבר טמא דכתיב בפרשת ראה [דברים י"ד ג'] לא תאכל כל תועבה גבי בהמות טמאות. ונ"ל דהתם קרי בשם תועבה לכמה מינין בהמות טמאות וחיות טמאות ודגים ועופות טמאים ולכולהו קרי עלייהו בכולל שם תועבה, אך משכב זכור מין עון אחד הוא, וקרי ליה תועבה. ועוד נ"ל דגבי משכב זכור נדרש בשם תועבה הפגם שלו, כדדרש בר קפרא [נדרים נ"א]. מאי תועבה תועה אתה בה, והיינו דדריש נטרקון על ענין מעשה העבירה.

ואמר רבי חייא בר אבויה כתוב על גלגלתו של יהויקים זאת ועוד אחרת וכו'.

כתב רבינו המהר"ל, ביאור זה, כי שני דברים נגזר על יהויקים, שלא יהיה נקבר וכדכתיב אצלו. ודבר זה מורה על שלא יבא לשלום ולמנוחה, כי הקבר הוא מורה על המנוחה דכתיב יבוא שלום ינחו על משכבותם. והשני לא שאין לו מנוחה רק יהיה לו איבוד לגמרי, ולפיכך כתב על גלגלתו זאת ועוד אחרת. והכתיבה הוא הגזירה שנגזר עליו דבר זה, מה שגלגלתו לא היתה נקברת והיתה מושלכת כך כמו שכתוב אצלו קבורת חמור יקבר, ועוד אחרת שיהיה נאבד לגמרי.

ועוד יש לפרש כי יש רשע שנאבד מן העולם ומ"מ נשאר לו שם חשיבות בעולם, ועל הרשע יהויקים נגזר עליו שיהיה נאבד מן העולם ולא ישאר לו שם חשיבות כלל. ולפיכך כאשר היה מצניע ראשו דרך כבוד כאלו שהיה לו שום חשיבות כמו שראוי אל המלך, וכמו שאמר הכתוב אצל איזבל קברוה כי בת מלכים היא, עתה נתגלגל הדבר שיהיה נשרף שלא יהיה לו שום שם ושאר של כלום בעולם.

קברה והדר נבוג קברה והדר נבוג.

הקשה הבן יהודע דכיון שראה בפעם ראשונה שביצבצה ועלתה, למה חזר וקברה, וכי רצה להתחכם לסתור מעשה שמים ח"ו. ונ"ל לא ביצבצה ועלתה בפניו, אלא ראה אותה מושלכת, וחשב שע"י סיבה הוציאו אותה בני אדם מקברה, ולא חשב שביצבצה בידי שמים, ואחר פעם שנית, אז אמר ודאי זו של יהויקים וביצבצה ועלתה בידי שמים כאשר כתיב עליו בפסוק:

אמר מלכא הוא ולא אורח ארעא לבזויי.

הקשה הבן יהודע, וכי הוא ביזה אותו, אדרבה הוא עשה בכל כחו לכבדו בקבורה ולא עלה בידו, כי מן השמים איכא רצון בבזיונו, ומי הכניסו בדבר הזה לטעון בעדו נגד מעשה שמים. ונ"ל חשב שביצבצה ב'

פעמים מחמת שהיה מלך ואין כבודו של מלך להקבר בלי תכריכין בתוך העפר, וגם בארץ מדבר, אלא כבודו להקבר בתכריכין בקברות מלכים, והיא כבר קבלה משפטה בבזיון שהיה לה כמה שנים, לכך רצון שמים שיקברנה בתכריכין בקברות מלכים ובעבור כן ביצבצה ועלתה מן העפר, ולכך כרכה בשיראי והניחש בקופסא, שעשה לה בזה תכריכין וארון, והיה בדעתו שבאותו היום או למחרתו יוליכנה לקופסא לקברה בקברות מלכים, ולכן הניחה בביתו לפי שעה, והלך לבית המדרש, ואחר שבא מן בית המדרש וראה מעשה אשתו, אז הבין ביאור דבר זה של זאת ועוד אחרת:

והמהרש"א כתב דלשון קבורת חמור יקבר משמע דמיתה קבורה קצת יש לו לחמור, והיינו משום טומאת נבלות או משום סרחון אין משליכין אותו ברחובות אלא שאין מקפידין להעמיק קבורתו והכלבים מסחיבין אותו מקבורתו, ולכן אמר מלכא הוא ולא אורח ארעא לבזויה, דכבר נתקיים בו קבורת חמור שביצבצה מקבורתו וק"ל.

והקשה הבן יהודע, דאם נשאר עליה בזיון של שריפה, יעשה הקב"ה שתשרף במקומה אשר ביצבצה ועלתה בו, ולמה גלגל הדבר הזה שהוא יתחכם לעשות לגולגולת כך ותשרף ע"י אשתו. ונראה לפרש כיון דגזירה של שריפה היא בעבור בזיון, אם היתה נשרפת במקומה שהיתה מושלכת, לא היתה נחשבת השריפה לבזיון, כי על ידי שריפה ניצולה מן בזיון של סחוב והשלך, ואדרבה זה הוא כבודה, אמנם גלגלו דבר זה על ידו שיכרכנה בשיראי ויניחנה בקופסא ויביאה לביתו, הנה אז השריפה שהיתה לה אחר זה נחשבת לבזיון גדול, ולזה אמר והיינו דכתיב וכו', פירוש ע"י מעשים של כבוד שעשיתי לה לכרכה בשיראי ולהניחה בקופסא, בזה נתקיימה גזירה של עוד אחרת:

כי אתא רב דימי אמר בית דינו של חשמונאי גזרו הבא על הנכרית חייב עליה משום נדה, שפחה, גויה, אשת איש וכו'.

וצריך להבין מה היה להם לגזור, והרי חייב כרת, ומה לך חמור מכרת שדינו כמיתה. וכבר הבאנו לעיל שהר"ן הקשה קושיא זו, ותירץ שהגזירה היתה על הבא בצניעא שאין עליו כרת, ובאופן אחר כתב דאף בצניעא יש כרת, מכל מקום הוצרכו לגזור כנ"ל כדי להרחיק האדם מהעבירה, שיש בני אדם רשעים שאין עומדים בעצמן בשביל כרת המסור לשמים ובשביל המלקיות יתרחקו מן האיסור. ואף דבמסכת ע"ז אמרו שלא היתה גזרתם אלא בצניעא, לאו דוקא בצניעא ולא בפרהסיא, אלא שעיקר כוונתם היתה בצניעא שהיה פטור מדיני אדם יותר מפרהסיא, דאילו בפרהסיא לא ימסור אדם עצמו לעבירה זו, שחושש שאם יבא קנאי אחד שיהרגנו, אלא עיקר גזרתם היתה בצניעא וה"ה בפרהסיא היכא דלא הוה ביה קנאי.

ומי שיפרוש מחמת עצם האיסור מוטב, ואם לא יפרוש מחמת המלקות, וצריך לומר דמלקים אותו מלקות כעין דאורייתא, דאם לא כן אלא היא מכת מרדות בעלמא, הואיל ואין קצבה למכת מרדות, אין נפקא מינה בין מכה אחת לארבע.

אמר רב חסדא הבא לימלך אין מורין לו.

וצריך להבין לפי זה איך הרגו פנחס לזמרי, שהרי בא קודם ונמלך במשה. וכן הביא הר"ן שיש שואלין היאך אמר משה כך לפנחס שילך ויהרוג, והא אמרינן שאם בא לימלך אין מורין לו. והתשובה שמשה לא הורה לו ופנחס לא נמלך בו אלא שהוא הזכיר שמועתו בפני משה והוא השיב לו אם לעשות בו דין לא אמרת כלום ואם לקנא בו עד שאתה אומר לאחרים אמור לעצמך שאין לך ראוי ממך. וכתב אופן אחר שבאמת לא היה מדין קנאים פוגעים בו, אלא ראה לרמוז לו רמז על הדבר להוראת שעה בשביל שתעצר המגפה מישראל.

והרמ"ה כתב הטעם דאין מורין לו שלא ניתנה רשות אלא למקנא מעצמו דעושה מעשה ע"י עצמו, אבל ע"י שליח לא והאי כי אתי ומימלך אי אמרינן ליה זיל קטול הו"ל שלוחין. ע"כ. ולפי זה המלכה היינו נטילת רשות, וכאן לא היתה נטילת רשות, רק בירור ההלכה. ובאחרונים [דברי יחזקאל סימן כ"ג] כתבו סברא דאם הוא בא לימלך שוב אינו קנאי, דמי אשר לבו בוער בקרבו לא בא להמלך, דכן הוא מדויק מלשון רש"י, קנאי הבא לימלך בבית דין ובשעת מעשה אם יפגע בו אין מורים לו, שלא נאמרה אלא למקנא מעצמו ואינו נמלך. אמנם גם לסברא זו אם בא הקנאי לברר הלכות, האם הוא גם לאחר מעשה וכו', בודאי לא הפסיד שם קנאי בכך.

ולא עוד אלא, שאם פירש זמרי והרגו פנחס נהרג עליו. נהפך זמרי והרגו לפנחס אין נהרג עליו, שהרי רודף הוא.

ובפשטות נהפך היינו בשעת מעשה, שהרי אם פירש אסור להרגו בלאו הכי, והוי סתם רוצח, וצריך להבין מדוע נקרא רודף אם הוא חייב מיתה. וכי מותר לנסקל להאבק בסוקליו ולהשליכם מראש בית הסקילה כי הם נחשבים לרודפיו.

וכתב הר"ן, דאף על פי שברשות הוא עושה וגם שהוא מצווה בדבר, אין האחר נהרג עליו מאחר שאין עושה ברשות ב"ד, דאם בא לימלך אין מורין לו. ואינו דומה לרודף שהיה רודף אחר רודף להציל שאם נהפך והרגו, שודאי נהרג עליו שאותו הרודף ברשות ב"ד הוא עושה שאם בא ליטול רשות מורים לו להורגו, וחילק הר"ן בין זה לרודף הנ"ל, דאמרינן לעיל ניתן להצילו בנפשו, דהיינו להצילו מן העבירה, וכשאחר בא להורגו היה לו לעמוד בעצמו שלא ירדוף אחר זה להרגו, ולא להרוג את רודפו,

ועוד צריך להבין מאי נפקא מינה בכל אלו השמות, ומה הנפקא מינה אם יש בה אשת איש לא, וכתב הרמ"ה דאיכא דאמר דהאי חיובא דקאמרינן הכא לענין מלקות קאמר דמחינן ליה מכת מרדות מדרבנן משום הני איסורי כולהו, וכתב דצריכא עיונא. ולפי סברתו אין באמת נפקא מינה בכל אלו השמות, אלא שנקרא עבריין מחמתם, והנפקא מינה היא כלפי מעלה. ואם נאמר שאין כרת בביאה בצנעא יש לומר שאינו בא לומר מספר האיסורים שעובר עליהם אם כלפי שמיא ואם כלפי ארעא, אלא בא לומר את הטעמים שגזרו אף על ביאה בצניעא, מחמת מה גזרו, ובודאי שילקה ככל העובר על דברי חכמים שלוקה מכת מרדות שאין לה קצבה מסויימת, אבל אין נפקא מינה במספר האיסורים שגזרו עליהם. וביאר הרמ"ה מה שגזרו דוקא משום שמות אלו, משום נדה, אף על גב דדם עכו"ם כדם בהמה דמי, לענין ביאה גזרו רבנן עליהו. משום שפחה שכל העכו"ם שפחות הן לישראל. משום גויה, דאף על גב שאינה מז' עממים גזרו עליה הוואיל ומסירה את לבו. אשת איש, מדובר כשהיתה אשת איש, ואף על גב דלית להו קידושין גזרו רבנן עלה כדי שלא יהא רגיל אצלה משום דדמיא לאשת איש. כי אתא רבין אמר משום נשג"ז, זונה, דסתם עכו"ם זונות הן שנבעלו לפסול להן, אבל משום אשת איש לא דלית להו אישות ולא שייך בה למגזר משום אשת איש, ואידך דאמר משום אשת איש אמר לך נשייהו ודאי לא מיפקרי ועל כרחיך דמו לאשת איש. ע"כ.

אמנם הר"ן כתב להדיא דנפקא מינה למספר המלקות, דבאמת יש כרת בצנעא כמו בפרהסיא אלא שמפני שבדיני אדם אין עושין לו כלום מאחר שהקנאין אין פוגעין בו אלא בפרהסיא, גזרו ב"ד של חשמונאי שיהו מלקין אותו ד' מלקיות משום נשג"א כדי להרחיק האדם מהעבירה, שיש בני אדם רשעים שאין עומדים בעצמן בשביל כרת המסור לשמים ובשביל המלקיות יתרחק מן האיסור. ע"כ. ומשמע מהר"ן לא גזרו משום שמות הנ"ל מחשש שמא יבא לעבור עליהם אף בישראל או שאר גזירות, אלא נתנו חומר לעבירה משום כמה שמות כדי להרחיק את האדם מן העבירה, והענין, שבודאי לא מדברים בכופר שאין לו תורה ומצוות משום שהוא סבור שאבי אביו היה קוף, אלא ביהודי, וסתם אדם אינו רשע גמור, שהרשע מחמת יצרו יכול לעבור על כל התורה לתאבון, וכמו כן לבוא על נדה ואשת איש ישראלית, ומחמת אלו לא גזרים גזירות כי לא יועילו, אלא גזרו מחמת אלו שיצטרם תוקפם, ואינם רוצים להכשל ח"ו בנדה או אשת איש, וכן שפחה אף דזילא ופריצא, מכל מקום אינו רוצה לעבור על לאו דלא יהיה קדש, ובא יצרו ואומר לו הרי גויה אינו אסורה אלא בפרסיא או דרך חתנות, לך לך אל הגויות שאין בהן לא נדות ולא אישות ולא שפחות ומלא את תאוותך בהיתר, ולכן באו בית דינא דחשמונאי וגזרו מחמת כל הדברים האלו,

אין לו אלא שישב ולא יעבור עבירה אבל זה שהוא בא על הגויה אין הקנאין פוגעין בו כדי להצילו מן העבירה, שהרי כבר נדבק בה [ואמרנו לעיל שכיון שהערה בערה שוב אין מצילים אותו] אלא לעשות בו נקמה והבא להרגך השכם להרגו בכל שאינו מחוייב מיתת בית דין בדבר.

וכתב הרמ"ה, ואם נהפך זמרי והרגו לפנחס אעפ"י שלא פירש, אין זמרי נהרג עליו, מ"ט דפנחס רודף הוה שהרי אין מצווה להרגו אלא רשות בעלמא הוא, שהרי אין מורין לו, וכשם שניתן לפינחס רשות להרגו לזמרי כך ניתנה רשות לזמרי להציל את עצמו בנפשו של פינחס, והני מילי זמרי אבל איניש אחרניא לא יכול להרוג את פנחס, דלאו רודף גמור הוא, דהא ברשות קא עביד, וכל אדם יש לו רשות להרוג את זמרי ולכן אין לו רשות להרוג את פנחס, אבל לזמרי עצמו אין רשות להרוג את עצמו, הילכך אית ליה רשותא לאצולי נפשיה.

ונפקא מינה מכל הנ"ל להלכות אחרות, דודאי מחוייב מיתת בית דין שהרג את המוציאם להרגו חייב עליהם מיתת בית דין, ואף דלא קטלינן ליה בתרי קטלי כלפי שמיא הרי הוא מחוייב, אמנם דוקא מחוייב מיתת בית דין, דהוא בר קטלא, אבל גואל הדם שרדף אחרי רוצח בשגגה והרגו הרוצח, אינו נהרג עליו, הואיל ואינו אלא רשות, עיין במשנה למלך [פ"א מהלכות רוצח הט"ו].

אמר לו בן עמרם זו אסורה או מותרת.

יש להבין למה קראו בן עמרם. ויש שכתבו שהוא לשון ביוון, שלא קראו בשמו, כמו שמצאנו במדרש [במדבר רבה פרשה יח פסקה יז] וז"ל, כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו, זה דואג ואחיתופל שהיו מחרפין אותו, לא היו שונאי והיו מחרפין אותי ולא קוראין אותי בשמי, אלא מדוע לא בא בן ישי ראיתי את בן ישי הנה ראיתי בן לישי וכו'. והבין יהוידע כתב דאיתא בספר משנת רבי אליעזר על מה שאמר פנחס לא כך למדתני ברדתך מהר סיני הוועל ארמית קנאין פוגעין בו, דאיתא בהרמב"ם הוועל ארמית נהרג אף בלא התראה, ואיתא בגמרא [לעיל נ"ז ע"ב] בני נח אין צריכין התראה דאזהרתן זו מיתתן, ואמרו רז"ל ישראל קודם מתן תורה היה להם דין בני נח, ולזה דקדק לומר לו שלמדתנו דין זה ברדתך מהר סיני, ר"ל אחר קבלת התורה, דאין לומר שמא נאמרה הלכה זו קודם מתן תורה דהיה להם דין בני נח דלא בעי התראה ולהכי קנאין פוגעין בו, אבל אחר מתן תורה ליתיה להאי דינא בישראל, ע"ש. וידוע דעמרם לקח דודתו שעתידה תורה לאסור, והנה ידוע דהלכה זו נשכחה מכולם בהשגחה פרטית כדי שיבא פנחס ויזכה בכהונה, אבל ודאי מזמרי עצמו לא נשכחה ואיך הזיד לעשות נבלה זו ולא חש פן יפגעו בו קנאין ומיתתוהו, לכן מוכרח לומר דחשב הלכה זו אינה אלא קודם מתן תורה שעדיין יש להם דין בני נח, ודמיא לנשואי עמרם

ביוכבד דודתו, והיינו טעמא דלא חש מפני שלקחה קודם מתן תורה, וז"ש בן עמרם זו אסורה או מותרת, כי דין זה של אשה זו הוא דומה לדין נשואי אביך עמרם שלקח דודתו, דאמרין זה הוא קודם מתן תורה שנאמר להם בכלל הדינין שנתנו במרה, ולכן היו בוכין פתח אהל מועד, כי הרגישו שיש הלכה בדבר זה והם שכחו אותה, וידוע דהבכיה סגולתה לדחות כח השכחה ולמשוך כח הזכירה, ולזה אמרו ראה מעשה ונזכר הלכה, ואיזה מעשה ראה שעל ידו נזכר הלכה הוא מעשה הבכיה שמסוגלת לזכירה:

לא כך למדתני ברדתך מהר סיני.

כך הגרסה בגמרא דידן, למדתני ולא למדתנו לשון רבים. ונראה דטעמא טעים בדבר זה לצורך הענין, שאומר כי נזדמן דרך לי למדת הלכה זו, בודאי לאו על חנם אתרמי מילתא בהא דרך אלי תגיד הלכה, אלא ודאי זה היה מן השמים להורות דהלכה זו שייכת לעצמי שאני עתיד לקיים אותה, ואמר לו משה רבנו ע"ה כן דברת דזו הוכחה שהלכה זו שייכת לך שעל ידך תקיים בפועל, לכן אמר לו קריינא דאגרתא וכו', כי הואיל ואין מורין לו לעשות בפירוש נתחכם משה רבנו ע"ה לומר משל דאמרי אינשי בלבד והוא יבין מדעתו לעשות מעשה:

אמר להם היכן מצינו ששבטו של לוי גדול משל שמעון.

וכתב הבן יהוידע דקאמר זה לענין הזנות, היכן מצינו שבטו של לוי יש לו גדר בעריות יותר משבטו של שמעון, דהלא מצינו ששמעון ולוי נתקנאו על הזנות שניהם ביחד, ואם בוועל ארמית יש בו איסור לא היה נכשל שבטו של שמעון בכך, וזה מה שאמרו שם התיירו פרושים את הדבר, וכתב רש"י דודאי מותר לעשות כן שהרי פנחס עשה כמותינו, כך אמרו העומדים שם כשראו שנכנס.

ששה נסים נעשו לפנחס.

ובמדרש [במדבר רבה פרשה כ' פסקה כ"ה] מנה י"ב נסים, וז"ל שם, ועשה לו י"ב נסים. הנס הא', דרכן לפרוש זה מזה והדביקן המלאך. הנס הב' סתם פיהם המלאך כדי שלא יצווחו. הג' כיוון את הרומח כנגד הקיבה שלה כדי שתהא זכרותו נראה בתוך הקבה, מפני הנוקרנין כדי שלא יהיו אומרים אף הוא נכנס ועשה צרכו. הרביעי האריך הברזל כדי שידקור את שניהם. החמישי נתן כח בזרועו כדי שיגביה את שניהם. הששי נתן כח בעץ לסבול את שניהם. השביעי לא נשמטו מן הזיין אלא עמדו במקומן. השמיני הפכן המלאך בראש הרומח כתקנן לראות קלונם לכל. התשיעי לא הטיפו דם שלא יטמא פנחס. העשירי ששמר הקב"ה רוחותיהן שלא ימותו ויטמא. הי"א הגביה המלאך את המשקוף כדי שיצאו שניהם בין כתפיו תלוין לעיני הכל. הי"ב כשיצא עמדו בני שבטו לפגוע בו ירד

המלאך ונגף בהם כשראה פנחס שמבקש לכלותן חבטן בקרקע ועמד והתפלל וסלקו הה"ד (תהלים קו) ויעמד פינחס ויפלל שהוא עושה את הדין וכו'.

בקשו מלאכי השרת לדחפו.

הקשה הבן יהודע, קשה אמאי והלא דבר גדול עשה לקדש שם שמים, ועוד מאי לדחפו יאמר להרגו או לפגוע בו. וי"ל שכעסו עליו על שאמר רבונו של עולם על אלו הרגו כ"ד אלף, דמשמע כמטיח דברים ומתרעם על משפטו יתברך, והם רצו לדחפו מן תוספת קדושה שזכה בה באותו עת. או שכעסו עליו על אשר המתין ונתעכב הרבה עד שתש כוחו של אותו רשע ולא דקרו ברומח תכף ומיד בבואו לאהל, וע"י ששהה נתארכה המגפה יותר, וגם על ידי כך חטא זמרי יותר, ואם היה דוקרו מיד היתה מתבטלת המגפה מיד וגם היה נפסקים ביאות של זמרי. והשיב להם הקב"ה הניחו לו דאין עליו אשמה בדבר זה שעייב הדקירה עד שתש כוחו, כי הוא קנאי בן קנאי שלמד מזקנו לוי במעשה שכס שהמתין להרגם עד אחר שלשה ימים שתש כחם, ולא סמך על הנס להרגם בעוד כחם עליהם תיכף ביום ראשון, ולכן גם הוא לא סמך על נס גדול לדקרו בעוד כחו בו. ועוד אמר להם משיב חמה בן משיב חמה, הוא אהרן הכהן ע"ה, דאע"פ שמשחו משה רבנו ע"ה בשמן המשחה היה בוש וירא לגשת אל המזבח לעבוד, עד שאמר לו משה רבנו ע"ה למה אתה בוש וירא לכך נבחרת [ספרא פי' שמיני ה], וכל זה היה מצד ענוה יתירה שהיה בו, כן הוא מצד ענוה שלו לא סמך על נס גדול לדקרו בעוד כחו בו, אלא המתין עד שתש כחו, דאז הוי ניסא זוטא:

וראויה כפרה זו שתהיה מכפרת והולכת לעולם.

ומדוע ראויה כך, ומה הראיה מהפסוק הנני נותן לו אח בריתי שלום דנקיט לה עליה. וכתב הבן יהודע דנ"ל דכל צדיק כשהוא בחיים מוכרח שיגן זכותו על הדור ויועיל להם לדחות הפורענות מעליהם, יען דכיון שהוא בחיים והם בחיים הרי הם כשותפים זה עם זה, אך אחר שנפטר נפרדו זה מזה, ואין להם הגנה מזכותו, אמנם כאן שאמר לו השם יתברך הנני נותן לו את בריתי שלום, ודרשו רז"ל אלו החיים שיהיה חי לעולם, כדכתיב [מלאכי ב' ה] בריתי היתה אתו החיים והשלום, דפנחס הוא אליהו שלא מת ועלה חי לשמים, ונמצא עודנו יש לו קשר עם החיים עד עולם ולא נפרד מהם, ולכן כל שליחות שלמטה נעשים על ידו, ועל כן זכותו ישאר להגן עלינו לעולם, ולזה אמר ראויה כפרה זו שתהיה מכפרת והולכת לעולם:

ה' שמות יש לו.

כתב רבינו המהר"ל, פירוש מפני שעל ידו מתו כ"ד אלף מישראל, ואלמלא שלא היה פנחס ח"ו לא נעצרה

המגפה, לכך אמר כי היה בזמרי בן סלוא בחינות הרבה, ולפיכך היה מוכן שתבא דבר גדול כמו זה על ידו. כי כל ריבוי שמות בצדיק הם מורים על גודל הצדקות שבו שמתחלק לריבוי הבחינות בצדקות, וברשע ריבוי השמות לגודל הרשעות שבו. ועוד כי הגדול, כמו שהיה הרשע הזה נשיא לשבט, כאשר הוא רשע הוא יותר גדול ברשעותו לפי גודל כחו, ולכך אמר חמשה שמות היו לו.

תניתוה כהן ששימש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין, אלא פירחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ופוצעין את מוחו בגזרין.

ומלשון זו משמע שבדין היה להביאו לבית דין, ובפשטות היינו להלקותו, וכתב המאירי דהיינו שאע"פ שהוא בר מלקות לבד, שכל לאו שחייבין עליו מיתה וכתר בידי שמים לוקין עליו, ואילו היו מביאין אותו לבית דין היו מלקין אותו ופוטריין אותו, אעפ"כ לא היו אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין אלא פרחי כהונה מוציאין אותו לחוץ ופוצעין את מוחו ואין מוחין בידן.

מוציאין אותו חוץ לעזרה.

כתב הר"ן שני פירושים, האחד דלאו דוקא חוץ לעזרה, דאף חוץ לחיל הר הבית היו צריכין להוציאו כדתנן במסכת כלים פ"ק החיל מקודש ממנו שאין טמא מת נכנס לשם וכ"ש מת עצמו שצריך שלא ימיתוהו שם. ופירוש שני דהתם מיירי במעלות דרבנן, אבל מדאורייתא מת מותר במחנה לוי, דהיינו בחיל, ובאופן הנ"ל ששימש בטומאה אוקמה אדינא דאורייתא. ע"כ. ומכל מקום צריך להבין, שאם כבר הוציאוהו שיוציאוהו לחיל. ויש לומר דהואיל והוא דין בקנאים כמו שכתבנו לעיל, וכאן בהכרח אינו שעת מעשה ממש, ומכל מקום בעינן שייחם לבבו של ההורג כנ"ל, לכן צריך להרגו תיכף כשאפשר, והוא מדויק מהלשון מפצעין מוחו בגזרין, וכי זו הלכה להרגו דוקא בגזרין ולא בשאר דברים, אלא הוא כמו שכתבנו לעיל דפירחי הכהונה שהם הקנאים הורגים אותו בדבר הראשון המזדמן בידם שאפשר להורגו בו, כי עושים זאת בשעת חימום, ואם ישתחו להביא כלי זין להורגו הרי כבר תשכך חמתם ואסורים להורגו.

והערוך לנר יישוב את קושית הר"ן על פי התוי"ט במסכת סוטה בענין סוטה ששתתה והלכת למות דאמרין שמוציאים אותה מן העזרה, דהך בעזרה דקתני הוא הר הבית, דקרי ליה לפעמים עזרה, והוכיח כן ממתניתין פ"ו דשבת דמכנה ג"כ הר הבית בשם עזרה, ולפי זה י"ל דחוץ לעזרה דהכא הוא גם כן חוץ להר הבית, ואם כן לא קשה קושית הר"ן. ולפי מה שכתנו לא צריך לתירוץ זה.

דף פ"ד ע"ב

פרק עשירי

אלו הן הנחנקין המכה אביו ואמו וכו'.

לפנינו הוא פרק עשירי ואחריו פרק חלק שהוא האחרון. ורש"י כתב בריש מכות מסנהדרין סליק דתנן בשילהי אלו הן הנחנקין דהוא סיומא דסנהדרין. וכתב גם הר"ן דגירסת רוב הספרים לסדר פרק זה אחר פרק הנשרפין, לפי ששם פירשו מצות הנשרפין והנהרגין ובפרק זה סיימו דין חנק שהוא אחר השלשה מיתות הראשונות ואחר כך פרק חלק. אבל סדר המשנה אינו כן, שבסדר הפרקים כולן הוא כדי לפרש ואלו הן הנסקלין, והנשרפין, והנהרגין, והנחנקין, כסדרן של חכמים דפליגי עליה דרבי שמעון דאמרי סקילה שריפה הרג וחנק. דפרק בן סורר ומורה שהוא להשלים מנין הנסקלין, ואחר כך פרק הנשרפין ובאותו פרק שנו דין הנהרגין דהיינו רוצח ואנשי עיר הנדחת, ופירשו דין הרוצח, ואחר כך ראוי לפרש דין עיר הנדחת שהוא בסייף קודם שיפרש דין הנחנקין, ודין עיר הנדחת הוא בפרק חלק, לפיכך סידר הר"ף פרק חלק קודם פרק זה.

אבל מכל מקום יש שאלה למה הכניסו ואלו שאין להם חלק לעולם הבא בין רוצח לאנשי עיר הנדחת. וכתב הר"ן דהטעם הנכון בזה שענין סדור פרק חלק אחר פרק הנשרפין מפני שזכר שם קצת הנידונין שלא בב"ד, כאותן של קנאין וטמא ששמש שהם חמורים, הזכיר אלו שהן אעפ"י שאינן נידונין ביד אדם עונשן חמור ואין להם חלק לעולם הבא. ועוד הוסיף הרמב"ן ז"ל שאף אלו שאין להם חלק לעולם הבא הן כיוצא בהן שהקנאין פוגעין בהן, כמו שאמרנו במסכת עבודה זרה על המינים וכו' שמורידין אותן ואין מעלין.

בן מהו שיקיז דם לאביו רב מתנא אמר ואהבת לרעך כמוך וכו'. רב לא שביק לבריה למישקל ליה סילוא מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוותא, דילמא הביל, והוה ליה שגגת איסור וכו'.

וכן להלכה ברמב"ם [הלכות ממרים פרק ה' הלכה ז'], המקיז דם לאביו או שהיה רופא וחתך לו בשר או אבר פטור, אף על פי שהוא פטור לכתחילה לא יעשה או להוציא סילון [קוין] מבשר אביו או אמו לא יוציא שמא יעשה חבורה, במה דברים אמורים כשיש שם אחר לעשות, אבל אם אין שם מי שיעשה אלא הוא והרי הן מצטערין הרי זה מקיז וחותר כפי מה שירשהו לעשות. ע"כ. וכן הוא בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רמ"א ס"ג].

דף פ"ה ע"ב

לכל אין הבה נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו, חוץ ממסית, שהרי אמרה תורה ולא תחמול ולא תכסה עליו.

מבואר בסוגיא, וכן להלכה בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רמ"א], דאפילו היו אביו ואמו רשעים גמורים ועוברי עבירה, אפילו נגמר דינם להריגה ויוצאים ליהרג, אסור להכותם ולקללם, ואם הכה אותן או קללן פטור. ואם עשו תשובה ה"ז חייב ונהרג עליהן אף על פי שיוצאין ליהרג, דאף לענין דין ב"ד של מטה לא מהני תשובה אחר שפסקו את דינו, אבל מ"מ בדיני שמים הוא ישראל כשר כיון שעשה תשובה, ולכן הבה כשהכהו או קללו חייב מיתה. בד"א בבנו, אבל באחר שבא והכהו וקללו אחר שנגמר דינו, אף על פי שעשה תשובה פטור הואיל והולך למיתה, ואם ביישו חייב המבייש בקנס [טור] דבושת מיהא אית ליה, אבל לענין הכאה וקללה לא נחשב כחי לגבי אחר רק לגבי בנו, והבושת נותנין ליורשיו:

עבר אביו או אמו עבירה שלוקין עליה והיה הבה שליח אצל הדיינים, לא יכה אותן, וכן אם נתחייבו קנס לא יקנוס אותם, ולא ירדוף אותם ולא ידחה אותם ולא יכה אותם בשליחות ב"ד אפילו בראויין לכך, ואפילו לא עשו תשובה, ולא על הכאה וקללה לבד הקפידה תורה אלא אף על הבזיון, שכל המבזה אביו או אמו אפילו בדברים ואפילו ברמיזה בלבד ה"ז בכלל ארור מפי הגבורה, שנאמר ארור מקלה אביו ואמו, ועל הב"ד להכות על זה מכת מרדות ולענוש כפי הראוי, ולכל אין הבה נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו חוץ ממסית שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו וכן למדיח:

וצריך להבין, היכן התירה התורה לבנו של מסית להכותו וכו', וכתב התורת חיים דנראה דיליף לה משום דרישא דקרא באב המסית את הבה נמי איירי, דכתיב או רעך אשר כנפשך ודרשו חכמים זה אביך, ואם כן לא תחמול ולא תכסה עליו אאב שמסית את הבה נמי קאי.

הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו, רבי יהודה אומר עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו.

והנה מלשון המשנה משמע שהם שני דברים, גניבה והכנסה לרשותו, והוא לכאורה דבר תמוה, דבכל גניבה וגזילה אינו מתחייב אלא לאחר שעשה קנין, ואף כשנכנס לרשותו בלי הגבהה מתחייב הוא מחמת קנין חצר, ואם כן, כאן באדם, איזה קנין עשה בו כדי שיקרא גונבו. ועוד, מה שייך לשון גניבה באדם, ממי הוא גונבו. וביותר, דבמשנה אמרינן שגם הגונב את בנו חייב, ואף מי שפוטרו הוא מחמת גזירת הכתוב דנמצא בידו, פרט למצוי, ומה שייך גניבה בבנו. ומלשון רש"י שכתב שאינו חייב עד שיכניסנו לרשותו, דאם לא כן אין כאן גניבה כלל, משמע שהכנסה לרשותו היא הגניבה, וגניבה בלא הכנסה לרשות אינה כלום לא מצד שיש שני תנאים בגניבה, אלא שזו הגניבה.

והרמב"ן כתב בפירושו על התורה [שמות כ"א, ט"ז], ונמצא בידו, הכתוב הזה בא ללמד על מה ששנינו הגונב

בעי רבי ירמיה גנבו ומכרו ישן, מהו מכר אשה לעוברת מהו יש דרך עימור בכך, או אין דרך עימור בכך וכו' תיקו.

והקשה התורת חיים, דכיון דלא קמיבעי ליה אלא אי הוי דרך עימור בכך אי לא, א"כ אמאי נקט גנבו ומכרו ישן, הוה ליה למיבעי עימר בו ישן מהו, אפילו גנבו ומכרו כשהוא ניעור. אמנם הרמב"ם [פ"ט מהלכות גניבה ה"ב] כתב ואפילו לא נשתמש בו אלא בפחות משהו פרוטה כגון שנשען או נסמך עליו, אף על פי שהנגנב ישן חייב, וכתב עוד, אם גנבו והוא ישן ונשתמש בו כשהוא ישן ומכרו ועדיין הוא ישן הרי זה פטור, וכתב עליו הרב המגיד בעיא דלא איפשיטי וספק נפשות להקל. משמע מדבריו דכשגנבו ומכרו כשהוא ניעור אף על גב דנשתמש בו ישן לא קמיבעיא ליה לרבי ירמיה דודאי הוי דרך עימור בכך, דזימנין אדם נסמך על עבדו בשעה שהוא ישן, ולא קמיבעיא ליה אלא בגנבו ונשתמש בו ומכרו הכל כשהוא ישן ולא ניעור בינתיים, מדכתב ומכרו ועדיין הוא ישן, ובכח"ג דוקא מספקא ליה אי הוי דרך עימור בכך כיון דמשעה שגנבו עד שמכרו לא ניער כלל.

והמאירי כתב, תשמיש זה שאנו מצריכין בחיובו לא סוף דבר תשמיש גדול, אלא אף בפחות משהו פרוטה, אפילו נשען עליו או סמך בו, ואפילו היה הגנב ישן בשעה זו שקבל התשמיש ממנו כגון שכסהו הגנוב או שעשה לו איזה תשמיש בתוך שנתו של גונב אבל אם היה הגנוב ישן בשעה שגנבו ונשתמש בו בישן כגון שנשען עליו ומכרו בישן פטור. וכנראה היתה גירסתו ברמב"ם אף על פי שהגנב ישן.

דף פ"ו ע"א

תנו רבנן לא תגנב, בגונב נפשות הכתוב מדבר וכו'.

וברמב"ם [הלכות גניבה פרק ט' הלכה א'], כל הגונב נפש מישראל עובר בלא תעשה שנאמר לא תגנוב, פסוק זה האמור בעשרת הדברים הוא אזהרה לגונב נפשות, וכן המוכרו עובר בלא תעשה שזה בכלל לא ימכרו ממכרת עבד, ואין לוקין על שני לאוין אלו מפני שהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין שנאמר כי ימצא איש גונב נפש וגו' ומיתתו בחנק.

איתמר, עידי גניבה ועידי מכירה בנפש שהוזמו, חזקיה אמר אין נהרגין וכו'.

[פ"ו ע"ב] ומודה רבי יוחנן בעדים הראשונים של בן סורר ומורה שהוזמו שאין נהרגין מתוך שיכולין לומר להלקותו באנו.

ומעין זה לעיל [מ"א ע"א] אמר רב חנן עדי נערה המאורסה שהוזמו אין נהרגין מתוך שיכולים לומר לאוסרה על בעלה באנו.

נפש אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו, ואמר בברייתא גנבו ולא מכרו, מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור. והענין ללמד שדינו כדין שאר הגנבים בממון, שאם טבח ומכר ברשות הבעלים פטור, ואם הגביהו או שהוציאו מרשות הבעלים חייב. וכן זה צריך שיביא זה הנגנב לרשותו, וכן אם הגביה הנער על כתפו ומכרו לאחר חייב הוא, דהא קרינא ביה ונמצא בידו, ולא תהא הצרו קונה לו יותר מידו.

וכן מה שאמר מכרו ועדיין הוא ברשותו, שלא הוציאו הלוקח מרשותו כלל ואף על פי שנתן בו מעות, כי שלא הוציאו משם פטור. ולא ידעתי אם לומר שצריך קנין כמשפט הקניות שימשכנו מרשות המוכר לסימטא או עד שיגביהנו, או היא גזרת הכתוב בנפש לומר שאפילו נגמר המכר ביניהן וקנה בהגבהה או במשיכה בחצר של שניהם יהיה פטור עד שיצא מרשותו לרשות הלוקח. וכן נראה.

ורש"י פירש שם בפירושו בגמרא ועדיין הוא ברשותו של גנב עצמו ופטור, מפני שאין כאן גנבה כלל. ואם כן לא נתחדש כאן דבר שלא כמשפט גונבי ממון. ועל כל ענין, שיעור הכתוב וגונב איש ונמצא בידו ומכרו מות יומת. ויתכן שהיה עוד כסדרו, ונמצא בידו של לוקח, שאם גנב את הנפש והביאו לביתו והביא שם הלוקח ומכרו לו ולא הוציאו הלוקח משם אינו חייב שלא נגמר המכר ביניהן, או אפילו כשנגמר המכר יפטור, כמו שכתבתי:

נמצא דהרמב"ן למד ברש"י דבאמת בעינן גדרים ממוניים בגניבה זו, והרמב"ן עצמו מסתפק בגדרי המכירה דאפשר שמתחייב אף במקום שאינו מועיל מצד קנייני הממון. מיהו בגניבה לא פירט ופירש. אמנם בין למר ובין למר חייבים לומר שהוא גזירת הכתוב, דהרי לא שייכת מכירה באדם בן חורין כלל, ולא מצינו מכירה רק בעבדים או מי שנלקח בכיבוש מלחמה שדינו כעבד, אבל מכירה זו אינה מכירה קיימת כלל ומעשיו לא הועילו, שהרי האדם הנגנב אינו שלו והוא לא נתייאש, שאין אדם מתייאש על עצמו, אלא שכך חייבתו תורה אף על פי שלא הועיל במעשיו. אך מקום הספק הוא לפי שנקטה התורה לשון גניבה ומכירה אפשר שעל הפעולה קפדינן, פעולת גניבה ומכירה, אף שבגדרי ממון אין כאן קנייני ממון כלל.

ובפסקי רי"ד כתב הגונב נפש מישראל כו', פירוש, אינו חייב עד שיכניסנו ברשותו וישתמש בו ואחרי כן ימכרנו, אבל אם תפשו בשדה ומכרו אינו חייב, דכתיב ונמצא בידו, ותניא במכילתא ונמצא, אין מציאה בכל מקום אלא בעדים, בידו, אין ידו אלא רשותו, וכו'. ע"כ. מלשונו משמע שהתפיסה שאוחז בו לשם שעבוד או עימור היא הגניבה, רק יש תנאי שיכניסנו לרשותו דוקא וישתמש בו ואחר כך ימכרנו.

ולהלכה ברמב"ם [הלכות עדות פרק כ"א הלכה ט'] וכן שנים שהעידו בבן סורר ומורה עדות הראשונה ובאו שנים אחריהם והעידו עליו עדות האחרונה שבה יהרג והוזמו שתיהן, כת הראשונה לוקה ואינה נהרגת מפני שיכולים לומר להלקותו באנו, אבל כת האחרונה נהרגת שעל פיהן בלבד הוא נהרג, היתה הכת האחרונה ארבעה שנים אומרים בפנינו גנב ושנים אומרים בפנינו אכל והוזמו כולן נהרגין, העידו שנים שזה גנב נפש מישראל ומכרו והוזמו הרי אלו נחנקין, העידו שנים שגנבו והעידו שנים אחרים שמכרו, בין שהוזמו עדי גניבה בין שהוזמו עדי מכירה כל כת מהן שהוזמה נהרגת, שהגניבה היא תחילת חיובו של זה למיתה, העידו שנים שמכרו לזה הישראל והוזמו ולא היו שם עדים שגנבו הרי אלו פטורין, שאפילו לא הוזמו לא היה זה נהרג מפני שיכול לומר עבדי מכרתי, באו עדי גניבה אחר שהוזמו עדי מכירה אפילו ראינו אותן רומזין זה את זה אין נהרגין.

דף פ"ז ע"א

דבר זה הלכה.

כתב הר"ן, פירוש, הלכה למשה מסיני, שאע"פ שאינו חולק על דבר הכתוב בתורה אלא בהלכה למשה מסיני יעשה זקן ממרא, וכתב הר"ן דכיון שכן משמע ודאי שאינו נעשה זקן ממרא על דבר שהוא מדברי סופרים, ר"ל מתקנת חכמים, כגון מה שתקנו לסייג מצות התורה, שא"כ למה להו לרבווי מדבר הלכה למשה מסיני, לרבות תקנת דרבנן מדבר וכ"ש הלכה למשה מסיני. ולעבור על דברי סופרים דאמרין במתניתין היינו דוקא על הלכה למשה מסיני, ורבי שמעון נמי דקאמר דאפילו על דקדוק אחד מדברי סופרים שנעשה זקן ממרא אינו ר"ל דקדוק דרבנן, אלא דבר אחד הנלמד מק"ו או מג"ש או מאחת מה"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, דהא הוי מדאורייתא ממש והמדרש הוי מדרבנן. וזה שלא כדברי הרמב"ם ז"ל שסובר דאפילו במצות דרבנן ומה שחדשו בחנוכה ומגלה נעשה זקן ממרא.

והקשה הר"ן על הרמב"ם דא"כ לפ"ז מאי דכתיב בקרא דזקן ממרא ושמרת לעשות ככל אשר יורוך ולא תסור מן הדבר אשר יגידו לך וכו' איכא לאו ועשה, ואם כן בכל איסור דרבנן איכא לאו ועשה, ולמה הקלו בדבר של דבריהם שספיקו לקולא, והרי תורה שלימה היא. ואף על גב דאיכא למימר בהא דמעיקרא כי תקנו חכמים תקנותיהם תקנום על מנת כך שנלך לקולא, מ"מ לא משמע הכי, עיי"ש. ולא תיקשי לך במאי דאמרין בעלמא היכן צונו מלא תסור, דמשמע לכאורה דמדאורייתא הוא, דהיא אסמכתא בעלמא הוא, דאינן תורה ממש אלא שהאדם חייב להתנהג בתקנותיהם. וכתב הר"ן דזו היא שיטת הרמב"ן, ובבספר המצות הקשה קושיות רבות נגד סברות הרמב"ם.

תנו רבנן זקן ממרא אינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים. רבי שמעון אומר אפילו דקדוק אחד מדקדוקי סופרים.

כתב הר"ן דלכאורה משמע דרבי יהודה בא למעט בדברי רבי מאיר, דאפילו בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, וכן אין צריך שיהא זדונו כרת ושגגתו חטאת, עיי"ש בר"ן שדחה דרך זו וכתב דהדרך המחזור בזה שנאמר דרבי יהודה לרבות בא על דברי רבי מאיר, לומר שלא בדבר שזדונו כרת בלבד הוא חייב, אלא על כל דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, בין שיהיה הדבר ההוא בכרת או בלאו או אפילו בעשה. עיי"ש במה שכתב להוכיח את סברתו. אמנם לפי שיטה זו דרבי יהודה מרבה כל דבר, במאי פליג עליה רבי שמעון דאמר דאפילו דקדוק אחד מדברי סופרים, דאין לפרש דרבי שמעון מרבה אפילו דבר שהוא מדרבנן, דפשוט דכולהו מודו דבאיסור דרבנן ותקנותיהם לית בהו דין זקן ממרא, כמו שנביא לקמן, ולשון דברי סופרים היינו דבר הנלמד באחת מה"ג מדות, והכי מוכח בהדיא בספרי, דהא אמרינן לקמן דסתם סיפרי רבי שמעון, ואמרין התם על דברי תורה חייב ואינו חייב על דברי סופרים, כלומר על מה שהוא מן התורה כהלכה למשה מסיני הוא חייב מיתה משום זקן ממרא ואינו חייב על דבר שהוא מדרבנן דהיינו דברי סופרים, וכיון שכן במאי פליג רבי שמעון. וכתב הר"ן דנראה דרבי שמעון סבירא ליה דלא בעינן עיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, אלא אף על פי שהמצוה כולה היא באה מדקדוק סופרים, כגון בתו שאין לה עיקר בכתוב כלל מחייב עליה ועל כל כיוצא בה אף על פי שלא יהיה דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, ובלבד שיהיה דבר של הוראה שיהיה מורה לעשות. ורבי יהודה אינו מחייב אלא כשהמצוה עיקרה מפורש בתורה ופירושה מדברי סופרים כתפילין, ורוב המצות כך הם כמו נדה שעיקרה בתורה, ופירושה ידוע מדברי סופרים כ"א יום שבין נדה לנדה.

נמצא דלפירוש זה רבי יהודה ממעט מדברי רבי מאיר בענין זה, דרבי מאיר בכל דבר שזדונו כרת יהא חייב אף על פי שכלל מדברי סופרים ולא יהיה העיקר מפורש בתורה, כגון בתו מאנוסתו, ולרבי יהודה לא יתחייב עד שיהיה העיקר מפורש בתורה.

וכתב הר"ן דצריך עיון באיסור של דבריהם שיבא לבסוף לידי איסור תורה ואף יהיה בו בו חיוב כרת, אם בכה"ג איכא חיובא לזקן ממרא או לא, כגון שקדש אדם את האשה בחמץ בשעה ששית שאסור בהנאה מדבריהם או בשאר איסורי הנאה מדבריהם דקי"ל דאין חוששין לקדושו, ובא אחר וקידשה קדושין אחרים

אשר יאמרו אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, מכל הדבר אשר יגידו לך זו הקבלה שקבלו איש מפי איש.

[הלכה ג] דברי קבלה אין בהן מחלוקת לעולם, וכל דבר שתמצא בו מחלוקת בידוע שאינו קבלה ממש רבינו, ודברים שלמדין מן הדין, אם הסכימו עליהן בית דין הגדול כולן הרי הסכימו, ואם נחלקו בהן הולכין אחר הרוב ומוציאין הדין אחר הרבים, וכן הגזירות והתקנות והמנהגות, אם ראו מקצתן שראוי לגזור גזירה או לתקן תקנה או שיניחו העם המנהג הזה, וראו מקצתן שאין ראוי לגזור גזירה זו ולא לתקן תקנה זו ולא להניח מנהג זה, נושאים ונותנים אלו כנגד אלו והולכין אחר רובן ומוציאין הדבר אחר הרבים.

[הלכה ד] כשהיה בית דין הגדול קיים לא היתה מחלוקת בישראל, אלא כל דין שנולד בו ספק לאחד מישראל שואל לבית דין שבעירו, אם ידעו אמרו לו, אם לאו הרי השואל עם אותו בית דין או עם שלוחיו עולין לירושלים ושואלין לבית דין שבהר הבית, אם ידעו אמרו לו, אם לאו הכל באין לבית דין שעל פתח העזרה, אם ידעו אמרו להן, ואם לאו הכל באין ללשכת הגזית לבית דין הגדול ושואלין, אם היה הדבר שנולד בו הספק לכל ידוע אצל בית דין הגדול, בין מפי הקבלה בין מפי המדה שדנו בה אומרים מיד, אם לא היה הדבר ברור אצל בית דין הגדול דנין בו בשעתן ונושאים ונותנים בדבר עד שיסכימו כולן, או יעמדו למנין וילכו אחר הרוב, ויאמרו לכל השואלים כך הלכה והולכין להן, משבטל בית דין הגדול רבתה מחלוקת בישראל זה מטמא ונותן טעם לדבריו וזה מטהר ונותן טעם לדבריו זה אוסר וזה מתיר.

[הלכה ה] שני חכמים או שני בתי דינים שנחלקו שלא בזמן הסנהדרין או עד שלא היה הדבר ברור להן, בין בזמן אחד בין בזה אחר זה, אחד מטהר ואחד מטמא אחד אוסר ואחד מתיר אם אינך יודע להיכן הדין נוטה, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל.

וכבר הבאנו לעיל שדעת הרמב"ן שהביא הר"ן שאין הזקן הממרא חייב על תקנות וגזירות דרבנן, ולדעתו כן סבירא להו לכל התנאים.

וכתב עוד הרמב"ם [פרק ג' הלכה ד] זקן ממרא האמור בתורה הוא חכם אחד מחכמי ישראל שיש בידו קבלה ודן ומורה בדברי תורה כמו שידונו ויורו כל חכמי ישראל, שבאת לו מחלוקת בדין מן הדינים עם בית דין הגדול, ולא חזר לדבריהם אלא חלק עליהם והורה לעשות שלא כהוראתן, גזרה עליו תורה מיתה ומתודה ויש לו חלק לעולם הבא, אף על פי שהוא דן והן דנים הוא קבל והם קבלו הרי התורה חלקה להם כבוד, ואם רצו בית דין למחול על כבודן ולהניחו אינן יכולין כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל.

שלדברי חכמים מקודשת לשני ואסורה לראשון אסור כרת, ובא הזקן והתירה לראשון מפני שלא ראה שיהא אותו דבר שקדש בו אסור בהנאה מדבריהם, האם נאמר מאחר שאין המחלוקת לעקור דבר מדאורייתא אלא מדרבנן פטור, או נאמר שמאחר שעכשיו חולקין באיסור דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת היא חייב. ונחלקו בזה הראשונים, לדעת הרמב"ן פטור ולדעת הרמב"ם חייב וכמו שהאריך הרמב"ם ז"ל בפירוש המצות יעויין שם.

ועוד אמרו בגמרא דחייבא דזקן ליתיה אלא עד שיורה לעשות דבר, ואמרו בגמרא גבי עיבור חדשים, דאי להאי גיסא קא שרי חמין בפסח ולהאי גיסא נמי קא שרי חמין בפסח, ודייק הר"ן דמדקא אמרינן בהך לישנא ש"מ דזקן לא מיחייב אלא בהוראה של היתר, דאילו מורה לאיסור אינו מורה לעשות אלא שלא לעשות, ותמה הר"ן על הרמב"ם שכתב [פ"ד מהלכות ממרים] שבדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת חייב בין שיהו הם אוסרים והוא מתיר בין שיהו הם מתירין והוא אוסר.

ולענין אם הזקן הזה מחמיר על עצמו בענין שהוא אוסר והחכמים האחרים מתירין. האם מותר לו להחמיר על עצמו. אומר הרמב"ן ז"ל שאם קודם שהרצה דבריו לפניו שפיר מצי להחמיר לעצמו, אבל אם אחר שהרצה דבריו לפניו ובטלו דבריו הן מתירין הענין ההוא, אסור לו לנהוג איסור בעצמו והכי מוכח במסכת הוריות ובירושלמי. ע"כ מהר"ן.

והרמב"ם [הלכות ממרים פרק א' הלכה א'] האריך בדברים יסודיים בענינים אלו, וז"ל, בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהן הבטיחה תורה שנאמר על פי התורה אשר יורוך זו מצות עשה, וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן.

[הלכה ב'] כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה, שנאמר לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ואין לוקין על לאו זה מפני שניתן לאזהרת מיתת בית דין, שכל חכם שמורה על דבריהם מיתתו בחנק שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון וגו', אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדו מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא, ואחד דברים שעשאו סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזירות והתקנות והמנהגות, כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה, הרי הוא אומר על פי התורה אשר יורוך, אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם, ועל המשפט

[הלכה ה'] אין זקן ממרא חייב מיתה עד שיהא חכם שהגיע להוראה סמוך בסנהדרין ויחלוק על בית דין בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת או בתפילין ויורה לעשות כהוראתו, או יעשה הוא על פי הוראתו ויחלוק עליהן והן יושבין בלשכת הגזית, אבל אם היה תלמיד שלא הגיע להוראה והורה לעשות פטור, שנאמר כי יפלא ממך דבר למשפט מי שלא יפלא ממנו אלא דבר מופלא.

[הלכה ו'] היה חכם מופלא של בית דין וחלק ושנה ולמד לאחרים כדבריו אבל לא הורה לעשות פטור, שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון לא שיאמר בזדון אלא יורה לעשות או יעשה הוא בעצמו.

[הלכה ז'] מצאן חוץ למקומן והמרה עליהן פטור, שנאמר וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם לו מיתה, וכל אלו וכיוצא בהן שהן פטורין מן המיתה יש לבית דין הגדול לנדותם ולהפרישן ולהכותן ולמנען מללמד כפי מה שיראה להן שהדבר צריך לכך.

[הלכה ח'] וכיצד דנין זקן ממרא, בעת שיפלא דבר יורה בו חכם המגיע להוראה בין בדבר שיראה בעיניו בין בדבר שקבל מרביתו, הרי הוא והחולקין עמו עולין לירושלים ובאין לבית דין שעל פתח הר הבית, אומרים להן בית דין כך הוא הדין, אם שמע וקבל מוטב, ואם לאו באין כולן לבית דין שעל פתח העזרה ואומרים להם גם הם כך הוא הדין, אם קבלו ילכו להן, ואם לאו כולן באין לבית דין הגדול ללשכת הגזית שמשם תורה יוצאת לכל ישראל, שנאמר מן המקום שהוא אשר יבחר ה', ובית דין אומר להם כך הוא הדין ויוצאין כולן, הזר זה החכם לעירו ושנה ולמד כדרך שהוא למוד הרי זה פטור, הורה לעשות או שעשה כהוראתו חייב מיתה ואינו צריך התראה, אפילו נתן טעם לדבריו אין שומעין לו, אלא כיון שבאו עדים שעשה כהוראתו או שהורה לאחרים לעשות גומרין דינו למיתה בבית דין שבעירו, ותופסין אותו ומעלין אותו משם לירושלים, ואין ממיתין אותו בבית דין שבעירו ולא בבית דין הגדול שיצא חוץ לירושלים, אלא מעלין אותו לבית דין הגדול שבירושלים, ועד הרגל משמרין אותו וחונקין אותו ברגל, שנאמר וכל ישראל ישמעו וייראו מכלל שצריך הכרזה, וארבעה צריכין הכרזה, זקן ממרא, ועדים זוממין, והמסית, ובן סורר ומורה, שהרי בכולן נאמר ישמעו וייראו.

[פרק ד' הלכה א'] זה שחלק על בית דין הגדול בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת, בין שהיו הן אוסרים והוא מתיר בין שהיו הן מתירין והוא אוסר הרי זה חייב מיתה, אפילו הוא היה אומר מפי הקבלה ואמר כך קבלתי מרבתי והן אומרים כך נראה בעינינו שהדין נותן, הואיל ונשא ונתן עליהן בדבר ועשה או שהורה לעשות הרי זה חייב, ואין צריך לומר אם הם מורים מפי הקבלה, וכן אם חלק עליהם בגזירה מן הגזירות שגזרו

בדבר שיש בשגגתו חטאת וזדונו כרת, כגון שהתיר החמץ ביום ארבעה עשר בניסן בשעה ששית, או אסרו בהנאה בשעה חמישית, הרי זה חייב מיתה וכן כל כיוצא בזה.

[הלכה ב'] אחד שנחלקו בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת, או שנחלקו בדבר המביא לידי דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת, כיצד נחלקו באשה זו אם היא ערוה אם לאו, אם מראה דם זה מטמא באשה או לא, אם זו טמאה לידה או לא, אם זו זבה או לא, אם חלב זה אסור או מותר, וכל כיוצא באלו הרי זה חולק בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת, וכיצד דבר המביא לידי דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת כגון שנחלקו בעיבור שנה אם מעברים עד הפורים או בכל אדר הרי זה חייב שזה מביא לידי חמץ בפסח וכו', עיי"ש שהאריך בדברים המבוארים בסוגיין.

דף פ"ה ע"ב

משם כותבין ושולחין בכל מקומות כל מי שהוא חכם ושפל ברך ודעת הבריות נוחה הימנו יהא דיין בעירו.

ומה נצרכים דברים אלו לדיין, כתב בספר בניהו בן יהוידע, פירוש אם חכם ולא עניו, אינו זוכה לכוין על האמת לאמיתו, גם צריך לו עוד דרך אחרת, שיהיה רוח הבריות נוחה הימנו, כדי שיהיו דבריו נשמעים לבריות ויקבלו האמת ממנו. כל מי שהוא חכם ושפל ברך ודעת הבריות נוחה הימנו.

וכתב התורת חיים את המקור להנ"ל, דכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות סנהדרין הרי הוא אומר אנשים חכמים ונבונים, הרי בעל חכמה אמור, וידועים לשבטיכם אלו שרוח הבריות נוחה מהם, ובמה יהיו אהובים לבריות בזמן שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וכו', ומה משה רבינו עניו אף כל דיין צריך להיות עניו וכו'.

שלחו מתם איזהו בן העולם הבא ענוותן ושפל ברך, שייף עייל שייף ונפיק, וגרים באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. יהבו ביה רבנן עינייהון ברב עולא בר אבא.

ויש לתמוה, הרי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ומדוע יחד ענין זה למידות אלו. כתב הבן יהוידע, נ"ל בס"ד הכונה, דידוע שכל איש ישראל יש לו חלק בעולם הבא מוכן ומזומן בעבורו, ואם זכה בעולם הזה יקחנו אחר פטירתו, ואם לא זכה יקחנו חבירו, ולכן בהיות האדם חי בעולם הזה אינו בטוח בחלקו שבעולם הבא כדי שתקראנו בן עולם הבא, כי אפשר שיחטא ויקחנו חבירו, ולזה שאל איזהו בן עולם הבא, כלומר בטוח הוא בחלקו שבעולם הבא שתוכל לקראו עתה בן עולם הבא, ומנה לזה מידות טובות, אשר הנמצא בו מידות טובות

אלו, הוא בטוח בחלקו וראוי לקראו עתה בן עולם הבא:

ומ"ש ענוותן ושפל, אע"ג דלכאורה נראה דבר אחד הם, נ"ל עניו בפנימיותו, ושפל ברך בחיצוניותו, ולזה אמר שפל ברך, כלומר בגלוי. ומה שאמר שייף עייל שייף נפיק, נראה שייף היינו שוחה, שעניו למטה ואינו מסתכל לא בנכסי חבירו ולא בנשי בית חבירו, וזהו כד עייל בבית אחרים, אבל בביתו הכל שלו ואינו צריך לכך, ושייף נפיק בהלוכו ברשות הרבים וברחובות העיר. וגרים באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה, פירוש אע"ג דגרים באורייתא תדירא, שדוחק עצמו ללמוד ביום בשעת מלאכה ובלילה בשעת שינה, אינו מחזיק טוב זה לעצמו לומר זו היא העדפה ע"י הדחק, ואינו זוכה בה לעצמו מדין האמור גבי אשה עם בעלה דאע"ג דמעשה ידיה לבעלה, עם כל זה העדפה ע"י הדחק היא לעצמה. או יובן בס"ד הכונה דאע"ג דעסיק באורייתא תדירא, ובודאי יתחכם מחמת השקדנות, אינו מחזיק טיבותא דחכמה לנפשיה לומר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה, מחמת שאני שקדן בתורה נתחכמתי ביותר, אלא יאמר ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. אי נמי אע"פ דעסיק באורייתא תדירא דהיינו שחוזר על תלמודו כמה פעמים, ומחמת כן היה לו זכירה בתורה, אינו מחזיק טיבותא דכח הזכירה לעצמו, אלא אומר מאת ה' ניתן לי כח הזכירה:

והמהרש"א ביאר, ענוותן ושפל ברך כו'. לפי שהיא מדה העליונה שבמדות, כמ"ש בה מאד מאד הוי שפל רוח, וההיפך הגאווה היא הגרועה שבמדות, ואמר ענוותן ושפל ברך, דכפל את הענוה, הוא לפי שיש מי שמתגאה בדעתו ובשכלו ויש בגופו וגבורתו ויש בעושרו, ולזה אמר שהוא עניו בכלן ענוותן על שם דעתו ושפל ברך

ע"ש גופו שמשפיל אותו כברכים הללו שהם שפלים בגוף, ושייף ועייל כו' היינו בעושרו, שאינו מהדר להיות לו דירה נאה ובית גבוה כדרך העשירים, ואמר שכל המדות הללו בענוותן יש לו אף שהוא לומד תורה תדיר, ולא מחזיק טובה לעצמו לומר שכבר הייתי יוצא ידי חובתי בקביעות עת לתורה והרי אני מחזיק טובה לעצמי שאני לומד תורה תדיר ביום ובלילה יותר ממה שאני חייב ללמוד וק"ל:

ורבינו המהר"ל כתב, דבר זה מבואר כי אין ראוי לעולם הבא שהוא נבדל מן הגשמי והוא עולם פשוט שאינו עולם הרכבה, רק מי שהוא בעל ענוה ובעל תורה. כי בעל ענוה הוא פשוט, כמו שבארנו במסכת תענית (ז' א') אצל אין תורה משתמרת אלא בפחות שבכלים, ובכמה מקומות, כי אלו שניהם צמודים יחד הענוה והתורה, כי אל השכל ראוי מדת הפשיטות. ולכך עולם הבא שהוא עולם נבדל פשוט צריך שיהיה בעל ענוה ובעל תורה, ואז ראוי לו עולם הבא שהוא פשוט נבדל. ומה שאמר שייף עייל שייף ונפיק, פירוש כאשר הולך בנחת ויוצא בנחת שהוא בעל השקט ומנוחה ולכך אינו הולך במהירות, וזהו ראוי לעולם הבא כי עולם הבא הכל השקט ומנוחה.

והתורת חיים כתב ליישב הנ"ל, דאף על גב דכל ישראל יש להן חלק לעוה"ב, היינו לאחר שמת ונידון בחיבוט הקבר ובעונשו של גיהנם שהמיתה והעונשין מכפרין עליו ונעשה בן עולם הבא, והכי קאמר איזהו בן העוה"ב כמות שהוא חי, ע"כ. ויש עוד לבאר שיש צדיקים שכבר בעולם הזה חיים הם למעשה בעולם המרום מן העולם הזה שהוא עולם הבא, וכן קראם בן העולם הבא, שהוא שייך לעולם הבא בהיותו בעולם הזה.